

פְּרַשְׁת אָמֹר

הפאה והביכורים

■ אָנִי רֵאשׁוֹן וְאָנִי אַחֲרוֹן

אחת ממתנות העניים היותר מפורסמות היא מצוות הפאה. בשעה שהאדם קוצר את שדהו, עליו להיזהר שלא לקצור את כל השדה. עליו להשאיר בקצה השדה חלק שאינו קצור, המיועד לעניים:

”וּבְקִצְרְכֶם אֶת קְצִיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאת שְׂדֶךְ בְּקִצְרְךָ... לְעֹנִי וְלְגֵר תַּעֲזֹב אֹתָם...” (ויקרא כג, כב)

התורה מדגישה את איסור כילוי תבואת השדה מבלי לציין את שיעור החלקה הבלתי קצורה שיש להשאיר. אמור מעתה, גם בשיעור כלשהו יוצאים ידי חובה מן התורה.

כך אמנם פוסקת המשנה הראשונה במסכת פאה:

”אלו דברים שאין להם שיעור, הפאה...” (מסכת פאה א, א)

”אין להם שיעור” פירושו, אפילו כלשהו, אפילו שיבולת אחת.

מסקנה זאת מעוררת את השאלה הבאה. לכאורה, הפאה היא עוד צורה של מענק כספי הניתן לעניים ולגרים. איזו תועלת תצמח לעני משיעור מזערי כזה? האם אין חשש שיהיו אנשים שינצלו לרעה את הפתח הזה וישאירו פאה מועטת ביותר?

בדיוק מסיבה זו התערבו חז”ל וקבעו שיעור מדבריהם, שהוא 1/60 מן השדה:

”אין פוחתין לפאה משישים (1/60), ואע”פ שאמרו אין לפאה שיעור”.

(שם משנה ב)

עם זאת עלינו להבין, מדוע לא קצבה התורה שיעור?
כאשר נתבונן נמצא כי גם לביכורים ולתרומה הניתנים לכהן, אין קצבה מפורשת בתורה.

במצוות הביכורים נאמר:

”וְלִקְחֶתָּהּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֵא מֵאֶרֶץ... וְשָׂמֶתָּ בְּטֶנְא...”

(דברים כו, ב)

הביטוי ”וְלִקְחֶתָּהּ מֵרֵאשִׁית” משאיר בידי האדם את ההחלטה על שיעור הביכורים. וכן במצוות התרומה נאמר:

”רֵאשִׁית דְּגַנְךָ תִּירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ וְרֵאשִׁית גֶּזְ צֹאנֶךָ תִּתֵּן לִי.”

(דברים יח, ד)

גם כאן הביטוי ”רֵאשִׁית” אינו מותיר מקום לספק. אמנם גם כאן נתנו חכמים שיעור לתרומה מדבריהם כגון 1/50 לעין בינונית (התייחסות בינונית לגובה הסיוע). התעלמותה של התורה מהגדרת שיעור ומידה מלמדת, כי בכוונתה להדגיש עיקרון יסודי. במצוות הפאה מבהירה התורה שאסור לבעל השדה להיות אחרון הנהנים מן השדה. מאידך, מצוות הביכורים ומצוות התרומה מלמדות שאסור לבעל השדה להיות ראשון הנהנים מן השדה.

התובנה הנסתרת מאחרי ההוראות האלה מכילה את יסוד היסודות, יש ראשון ויש אחרון והוא הקב”ה, כדברי הכתוב:

”כֹּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ ה' צְבָאוֹת, אֲנִי רֵאשִׁון וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין אֲלֵהִים.”

(ישעיהו מד, ו)

אדם בא לעולם, ומוצא בו את הבורא שהקדים אותו. אדם עוזב את העולם, ויודע כי ה' נשאר להשגיח על הקיים. האדם הוא ניצוץ המשתלב בזרימת החיים הקיימת ביקום.

יש לזכור כי ה' הוא מקור הברכה והוא הבורא יש מאין. נקודת הראשית שייכת לו ואנו מחזירים אותה אליו כדי שנתברך. הכהן, הוא נציגו של ה' בקבלת התרומה והביכורים.

מאידך, עלינו להשגיח שלא נהיה אחרונים בשרשרת המזון. אם אנחנו מעוניינים שמחזוריות המזון לא תיפסק, עלינו למסור לקב”ה את מה שנשאר דרך נציגו

בעולם לעניין זה, כגון העני והגר וכו', כדברי הכתוב:

(משלי יט, יז)

”מַלְוֵה ה' חוֹנֵן דָּל, וְגִמְלוֹ יִשְׁלַם לוֹ”.

אי הגדרת שיעור הפאה המינימאלי על ידי התורה מסייעת להשרשת העיקרון הנעלה הזה עמוק בתודעת האדם.

■ מחזוריות בטבע

ההשקפה הזאת מובעת בשיגרת לשון בני אדם (כדאמרי אינשי): 'אל תהיה האחרון המכבה את האור', או: 'תשאיר משהו לבאים אחרריך'.

רעיון זה בא לידי ביטוי במחזוריות מופלאה בטבע.

נדגים זאת באמצעות מחזור גז החנקן. גז החנקן הינו מרכיב חשוב מאוד בבניית החלבון, שהוא יסוד מרכזי בבניין תא חי.

חומצה חנקתית נהפכת בקרקע למלחים חנקתיים. הצמח קולט את המלחים מהקרקע ובונה מהם את החלבון שבו. בעלי החיים אוכלים את הצמח ובונים את גופם. בני אדם אוכלים את הצמח ישירות או את בשר הבקר והעוף ובונים את גופם. פֶּרְשׁוֹ או גופו של בעל החיים נרקב באדמה, ושם הופכים חיידקי הריקבון את החלבון שוב לחומצה חנקתית, וחוזר חלילה.

החיים הם שרשרת בנויה מחוליות. אנו חלק מן השרשרת הזאת, מקבלים מן הצד האחד ומוסרים לצד השני.

באמצעות דברי מבוא אלו נוכל להבין את דברי רבי שמעון בגמרא במסכת שבת:

”אמר רבי שמעון, בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו: מפני גזל עניים - שלא יראה בעל הבית שעה פנויה ויאמר לקרובו עני, הרי זו פאה.

ומפני ביטול עניים - שלא יהיו עניים יושבים ומשמרים, עכשיו מניח בעל הבית פאה.

מפני החשד - שלא יהיו עוברים ושבים אומרים תבוא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו.

(שבת כג.)

ומשום 'בל תכלה'”.

כל שלושת הנימוקים הראשונים מובנים והגיוניים. הנימוק האחרון הוא תמוה

ביותר, כיון שהוא ציטוט ממצוות התורה "לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ". האם הגיוני לנמק מצווה זו באמצעות ציטוט חוזר של מילות הפסוק?
 ברור אפוא, שעל פי היסוד שהנחנו תובן כוונתו של רבי שמעון. המושג 'בל תכלה' פירושו, לא להיות אחרון הנהנים, אלא לפעול כחוליה בשרשרת שיש לפניה ויש אחריה. זהו העיקרון העומד בבסיס מצוות הפאה! לא לכלות ולא להשחית. זו כוונתו של רבי שמעון באמרו: "זמשום 'בל תכלה'".

■ הפאה והנותר

ידוע ומפורסם, כי התורה מציינת מצוות מסוימות בסמיכות למצוות אחרות, כדי לרמוז על קשר אפשרי ביניהם. משום כך, כלל גדול נקוט בידינו והוא: "דבר הלמד מעניינו". כלומר, עלינו להתבונן בסביבתו של הפסוק וללמוד מן ההקשר.
 מצוות הפאה המופיעה כאן בפרשת אמור, מונחת בסביבתה הטבעית. התורה מייחדת מקום למועדי ישראל שהם פסח, שבועות וסוכות. מיד לאחר הוראת חג הפסח מופיעות מצוות הקרבת קרבן העומר, ספירת העומר והבאת ביכורי קציר חיטים ביום הביכורים. את הרצף הזה חותמת התורה במצוות הפאה. באופן כללי, עוסקות מצוות אלו בקציר השעורים ובקציר החיטים, ולכן מן הראוי לקבוע כאן את הלכות פאה הנוגעות אל קציר השדה.
 אולם למרבה הפלא, מופיעה מצוות פאה פעם נוספת בתורה, והפעם לא בסביבתה הטבעית.
 בתחילת פרשת קדושים חוזרת התורה בדיוק נמרץ כמעט מילה במילה על מצוות הפאה:

"וּבְקִצְרְכֶם אֶת קִצִּיר אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ לְקַצֵּר... לְעֵנִי וְלִגְרַתְעֹזֵב אֲתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".
 (ויקרא יט, ט-י)

מהי המצווה המופיעה שם בסמיכות למצוות הפאה?

"כִּי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַה'... בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֹאכַל וּמִמָּחֳרָת, וְהַנּוֹתֵר עַד יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּאֵשׁ יִשָּׂרֵף".
 (שם, פסוקים ה-ו)

מה הקשר בין מצוות לא תעשה של אכילת נותר ובין מצוות הפאה? אנו נענה ונאמר כי הקשר הזה הוא קשר לעומתי, איסור נותר הוא ההיפך הגמור

ממצוות הפאה. כלומר, חובה לאכול את בשר הקרבן עד תומו ואסור להשאיר אפילו משהו. אם נשאר משהו כזה, עלינו לשורפו. יוצא אפוא, שדווקא בבשר הקודש עלינו לכלות הכל, בעוד שבקציר חולין – אסור לכלות הכל, ויש להשאיר חלק בשדה לעניים. משום כך, מיד אחרי חיוב אכילת בשר הקודש עד תומו, עוברת התורה להדגיש את איסור 'בל תכלה' בשדה:

"וּבְקִצְרְכֶם אֶת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה...". (פסוק ט)

מדוע את בשר הקודש חייבים לאכול עד תומו, ואת קציר השדה אסור לכלות? התשובה נעוצה בדרגת השיא שהעולם יכול להגיע אליו. מדרגת הקרבן היא דרגת שיא של קודש לה' ולכן חובה לאכול את בשרו בקדושה עד תומו. כיון שאין עוד עלייה רוחנית נוספת, מה שיישאר מן הבשר יכול רק לרדת, לכן עלינו לשורפו. לא כן בקציר החולין. שם יש מקום לעילוי נוסף, ולכן חובה להשאיר את פאת השדה להמשך עלייתה בדרגה. ה' נותן אותה לנציגו בעולם, שהוא הדל והאביון.

■ **מנחת ציבור**

כעת נשאלת השאלה הבאה: מדוע בכל זאת יש ביכורים שהתורה נתנה להם קיצבה, כגון ראשית קציר השעורים ששיעורו הוא 'עומר'?

"...וְהֵבֵאתֶם אֶת עֹמֶר רֵאשִׁית קִצְרְכֶם אֶל הַכֹּהֵן". (ויקרא כג, י)

מידת העומר היא עשירית האיפה, שנאמר: "וְהָעֹמֶר עֶשְׂרִית הָאִיפָה הוּא" (שמות טז, לו). כמו כן, גם למנחת הביכורים המוקרבת בחג השבועות יש מכסה מדויקת, אע"פ שהיא ביכורים!

"מִמּוֹשְׁבֵיכֶם תָּבִיאוּ לֶחֶם תְּנוּפֶה שְׁתֵּי שָׁנִי עֶשְׂרִים סֵלֹת תִּהְיֶינָה חֶמֶץ תִּאֲפִינָה, בְּפֹרִים לָהּ". (ויקרא כג, יז)

כלומר, בחג השבועות מצווה להקריב שני לחמים שכל אחד מהם מכיל מידת עשירית האיפה, בסך הכול שני עומרים. לכאורה, אם כל המֶסֶר שבביכורים הוא העיקרון שנקודת החידוש והראשית באה מאת ה', מדוע יש צורך לקבוע מכסה? כדי להבין זאת עלינו לחדד את נקודת המוצא.

נקודת המוצא היא ההבחנה בין מנחות ציבור – הכוללות את מנחת העומר ואת מנחת שתי הלחם – ובין תרומה, ביכורים ופאה, שהן מנחות יחיד. המָסֵר במנחת ציבור שונה בתכלית מן המָסֵר במנחת היחיד. לשם הבנת המָסֵר במנחת ציבור נאזין לדברי המדרש המשלב בדבריו סיפור מעשה (בתרגום חופשי):

”...והבאתם את עֹמֶר רֵאשִׁית קִצְרֵיכֶם אֶל הַכֹּהֵן...”

רבי שמעון בנו של רבי, נשא אישה. הזמין רבי את כל החכמים ולא הזמין את בר קפרא.

כתב לו (בר קפרא) על השער... מה יתרון לשמחתך? יצא רבי, הביט ואמר: מי הוא זה שלא הזמנו אותו שכתב את הדברים האלה? אמרו לו: בר קפרא. אמר, למחר אני עושה סעודה נוספת ונזמין אותו. למחר נכנסו האורחים לאכול. כשהגיע המלצר עם המגשים, היה בר קפרא אומר שלוש מאות משלי שועלים והיו הכול מאזינים לו. היה התבשיל מתקרר ולא היו טועמים כלום. אמר רבי לשמשיו, מדוע מגשי האוכל חוזרים מבלי שטעמו מהם? אמרו לו, יש כאן חכם אחד האומר משלי שועלים והכול מרותקים לדבריו.

הלך אליו רבי ואמר לו: מדוע אינך מניח להם לאכול? אמר לו: שלא תאמר הקפדתי על שלא הזמנת אותי לסעודה, אלא הקפדתי על זה שניתקת אותי מחברי.”

(ויקרא רבה כח, ב)

את הסיפור הזה המכיל את תשובתו של בר קפרא לרבי, מביא המדרש כדי ללמדנו שאין הקב"ה מבקש שנקריב לו את העומר חלילה כמחשבתם הנואלת של עובדי האלילים, המעניקים מזון לאליהם. לא כן הקב"ה, המעניק אנרגיה ומזון ליקום כולו ואינו זקוק למאומה מאתנו. כל מה שהוא רוצה הוא רק שנשתף אותו בשמחתנו. ראשית קציר השעורים וראשית קציר החיטים הם זמני שמחה, ועם ישראל מתבקש לשתף יחד אתו בשמחת הביכורים את הקב"ה, שהוא המקור לכל שפע התבואה והפירות.

הרעיון הזה מתחבר עם מאמרי חז"ל רבים שעניינם הוא רצונו של ה' לשתף את האדם במעשיו, הן במעשה בראשית והן בקיום העולם, כדוגמת המאמר הבא:

”אמר רב המנונא, כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויכולו', מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית.”

(מסכת שבת קיט:)

השיתוף של האדם מתבטא בהעמקת המודעות שהקב"ה ברא את העולם והנחלתה לכלל בני אנוש יושבי תבל, ועל ידי כך המשך בניינו ופיתוחו של העולם על פי המתווה שהקב"ה קבע בתורתו. אמור מעתה, לא השתכללו השמים והארץ עד שהאדם – נזר הבריאה, יכיר ויאמר בערב שבת "וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה...".

נשוב אל מידת העומר בקציר השעורים. המידה הזאת מחברת אותנו אל המן שירד לעם ישראל במדבר, שהיה בשיעור **עומר לגולגולת**.

מקור ההשוואה הזאת הוא שוב במדרש רבה:

"אמר רבי ברכיה: אמר לו הקב"ה למשה: כשהייתי נותן לכם את המן, הייתי נותן עומר לכל אחד ואחד... ועכשיו שאתם נותנים לי, אין לי אלא עומר אחד מכולכם...".

(ויקרא רבה כח, ג)

שוב אנו עומדים נוכח מציאות שבה כל מה שאנו נותנים כביכול לקב"ה, הוא כאין וכאפס לעומת מה שהוא מעניק לנו. הוא העניק לנו במדבר עומר לכל אחד, בעוד אנו נדרשים לתת עומר אחד מכולם וגם הוא של שעורים בלבד. זה מלמד שכל הנתינה שלנו היא סמלית, להצהיר שיש אחראי להצמחת התבואה וכביכול אנו מעבירים לשותף שלנו – שהוא הקב"ה – את שלו.

השותפות הזו עולה מדרגה בחג השבועות, בו אנו מצווים להקריב שני לחמים. הרעיון הוא, כשם ששני הכרובים במשכן ובמקדש מסמלים את היחס ההדדי בין ה' לישראל, כך שני הלחמים שכל אחד מהם עשוי מעישרון סולת (עומר), מסמלים את השותפות בין ה' לישראל. לחם אחד מסמל את חלקנו ברווחי השותפות (החיטים הם מאכל אדם בניגוד לשעורים שהם מאכל בהמה), ולחם שני מסמל את חלקו של הקב"ה ברווחים. ה' נותן לנו רשות ליצור שוויון בין שני הלחמים (כל אחד מהם הוא במידת עומר) כדי להראות לנו את חיבתו, שבעיניו מה שאנו משקיעים ביצירת יבול השדה שווה בערכו למה שהוא משקיע, למרות שחלקנו בהשקעה הוא אפסי לעומת חלקו של הקב"ה.

נוכל לתאר את החיבור בין קרבן העומר בפסח לקרבן שתי הלחם בעצרת, כמעבר מדור המדבר לדור באי הארץ. בתקופת המדבר, פעל הקב"ה כשחקן יחיד בזירה בהמטרת מן עומר לגולגולת, לעומת הדור שנכנס לארץ ישראל שזרע ונטע ונעשה שותף באספקת המזון. מקרבן של עומר שעורים אחד בחג הפסח המסמל עומר

לגולגולת, מגיעים אל הקרבת שני לחמים עשויים קמח חטים (שני עומרים), ביום הביכורים. המעבר משעורים לחטים וממצה לחמץ, הוא כמעבר בין ילדות לבגרות, ובין תלותיות לעצמאות ושותפות מרצון.

נשוב אל תחילת המאמר שבו העמקנו ברעיון הזה של 'בל תכלה' ונפליג למרחבים שלא שיערנו.

בספר ירמיהו מופיעה נבואה מדהימה, הקובעת כי עם ישראל הוא עם נצחי ולעולם לא יכלה גם אם יחטא וגם אם ייענש על ידי ה':

”אַתָּה אֵל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב נְאֻם ה' כִּי אַתָּךְ אָנֹכִי, כִּי אַעֲשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדְחִיתִךְ שָׁמָּה וְאַתָּךְ לֹא אַעֲשֶׂה כָלָה, וְיִסְרִיתִךְ לְמִשְׁפַּט וְנִקָּה לֹא אֲנַקֶּךָ.”

(ירמיהו מו, כח)

המסר הוא מופלא:

ה' מצווה עלינו לא לכלות את פאת השדה, ובתמורה הוא מתחייב לא לכלות את עם ישראל.

אפשר לנסח זאת כך: ה' עושה הכול כדי שעם ישראל יהיה נצחי ולא יכלה, ומשום כך הוא ציוה עלינו לא לקצור את השדה עד כלות.

גם רעיון זה שאוב ממדרש רבה:

”אמר רבי ברכיה בשם רבי שמעון בר יוחאי, רבי מאיר היה דורש... 'כִּי אַעֲשֶׂה כָלָה... - אומות העולם שהם מכלים את שדותיהם - אעשה כלה. אבל ישראל שאין מכלים שדותיהם... לא אעשה כלה.”

(ויקרא רבה כט, ב)

על הגדרתו של עם ישראל כשדהו של הקב"ה אנו למדים מנבואת ירמיהו:

”קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתָה...”

(ירמיהו ב, ג)

עם ישראל הוא יציר כפיו של הקב"ה, היבול המובחר של שדהו וכרמו, וחיייו הם חיי נצח.

